

базувався на принципах багатопартійності, загальних прямих виборів, дотриманням усіх прав і свобод громадян з боку держави.

5) стосовно форми правління ОУН (б) (програма II Великого Збору ОУН 1941 р.), проглядаються риси авторитарного політичного режиму і водночас ознаки республіканської президентської форми з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням;

6) майбутня форма правління, запропонована ОУН (м) і закріплена в її програмі, за своїм змістом, з певними застереженнями, наближалася до конституційної монархії [11, с. 211];

7) повоєнні суспільно-політичні позиції обидвох середовищ ОУН зазнали змін стосовно форми правління. Запропонований устрій містив усі ознаки республіканського, проте зміни все ще залишалися половинчастими, залишаючи за державою механізми контролю за життям громадян. Найбільш адекватною, на думку дослідника А. Рибак, діячі ОУН бачили авторитарну демократію: з одного боку – з участю народу у формуванні влади, з іншого – із сильною владою. Отже проблемі політичного режиму, діячі ОУН приділяли першочергову увагу, тоді як питання конкретної форми правління не було принциповим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX-початок XX) / О. П. Реєнт. Інститут історії НАН України. – К., 2003. – С. 7.
2. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. Збірка документів. Вид-ня ЗЧ ОУН, 1955. – С. 48–57.
3. Мороз В. Місце самоврядування в діяльності ОУН / В. Мороз. Самоврядування та самоорганізація територіальних громад. Мат-ли наук.-практ. конф. 24-25 червня 1999 р. – Львів, 1999. – С. 29.
4. Штикало Д. Новітні дані / Д. Штикало // Студентських шлях. – 1932. – Ч. 11–12. – С. 256.
5. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів / А. Кентій. – К.: Знання, 2003. – С. 256.
6. Патриляк І. Державне будівництво в планах ОУН (травень 1941 року) / І. Патриляк // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 90, 91.
7. Трохимович В. Державотворчі ідеї Проводу ОУН в Україні (1940-1950) / В. Трохимович // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2007. – Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – С. 301–302, 308, 310, 311.
8. Уточнення і доповнення до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН (1950) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р.: збірка документів. Вид-ня ЗЧ ОУН, 1955. – С. 99–112.
9. Дичковська Г. Світоглядні концепції Петра Полтави / Г. Дичковська // Визвольний шлях. – 1995. – № 8. – С. 981.
10. Роз'яснення Проводу Організації українських націоналістів на Українських Землях в деяких ідеологічних, програмових і політичних питаннях (1950) // Сурма. – 1950. – Ч. 25. – С. 10–12.
11. Рибак А. І. Концепція української держави в ідеології ОУН (1939-й-1950-ті роки): дис...канд. політ. наук: 23.00.01 / Національний ун-т «Острозька академія». – Острог, 2007. – С. 210, 211.
12. П. П. За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі // Галузевий державний архів Служби Безпеки України (далі – ГДА СБ України). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 274–285.
13. Шлях перемоги. – 2006. – 18 жовтня. – С. 2.

УДК 321.01

ФОРМА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ FORM OF STATE AND ITS ELEMENTS: MODERN APPROACHES TO LEARNING

Шакірзянова І.В.,

викладач

Політико-правового коледжу «АЛСКО»

Стаття присвячена з'ясуванню поняття, ролі та значення форми держави як організації державної влади у єдності трьох її елементів: форми правління, форми державного устрою та політичного режиму, що дає можливість визначати характер існування і напрями розвитку держави, властивості її устрою, правління та режиму.

Автором зроблений аналіз існуючих в юридичній літературі поглядів та думок вчених, щодо визначення поняття форми держави, а також ролі кожного з її елементів, дана оцінка ролі політичного режиму, як елемента форми держави.

Ключові слова: форма держави, складові елементи форми держави: форма правління, форма державного устрою, політичний режим.

Статья посвящена выяснению понятия, роли и значения формы государства как организации государственной власти в единстве трех ее элементов: формы правления, формы государственного строя и политического режима, который дает возможность определять характер существования и направления развития государства, свойства ее строя, правления и режима.

Автором сделан анализ существующих в юридической литературе взглядов и мнений ученых, относительно определения понятия формы государства, а также роли, каждого из ее элементов, дана оценка роли политического режима, как элемента формы государства.

Ключевые слова: форма государства, составные элементы формы государства: форма правления, форма государственного строя, политический режим.

The article is devoted to identification of the concept, role and importance of the state form, as the organization of the state power in the unity of its three elements, namely: form of government, forms of polity and political system, that provides ability to determine the nature of existence and direction of development of the state, specifics of its structure, governance and regime.

The author conducted analysis of scientific views and opinions existing in the legal literature regarding definition of state forms, as well as each of its elements, assess the role of political regime, as an element of state forms.

Key words: form of state, elements of state form: form of governance, form of polity, political regime.

Вивчення та наукове пізнання загальних і специфічних ознак та процесів виникнення і розвитку державно-правових явищ дозволяють одержати, оновити та поглибити

узагальнені знання про державу і право, а також виробити наукові рекомендації по вдосконаленню їх службової ролі в сучасному суспільному житті та запропонувати висно-

вки вмілого використання їх з метою здійснення прогресивних суспільних реформ.

Держава на всьому історичному шляху свого розвитку є особливою організацією і силою, яку жоден інший політичний інститут не здатен замінити [1, с. 23]. Держава – це знаряддя, інструмент політичної влади (остання, проте, здійснюється не тільки за допомогою держави) [2, с. 31].

У державно організованому суспільстві серед системи факторів, що визначають становище людини, надзвичайно важлива роль належить саме державі. Таке значення держави зумовлене тими важелями впливу на суспільні відносини, якими вона володіє монополярно [3, с. 7].

Розмаїття поглядів на державу зумовлене тим, що держава – це надзвичайно складне, суперечливе, історично мінливе явище. Процес пізнання її якостей, рис і ознак, є складним, оскільки залежить від постійної зміни економічних, соціальних, класових, духовних, релігійних, національних та інших факторів, що визначають її сутність і зміст [4, с. 21].

Порівняно з первісним суспільством, держава – це організація територіальна, оскільки її характеризує розподіл населення по територіальним одиницям, організованим місцям проживання людей. Держава як територіальна організація людей розірвала родоплеменну общину; вона почала керувати вже не просто територією, яка була і до появи держави, а територіальними утвореннями, створюючи в них органи влади і управління [5, с. 64].

Виходячи з центральної ролі, яку відігравала в суспільному розвитку держава, вона завжди привертала до себе пильну увагу дослідників, які намагалися пояснити її специфічні особливості, основні характеристики, що відрізняють державну організацію людей від додержавної і недержавної (політичних партій, громадських організацій тощо) [6, с. 107]. Ознаки держави, які були з самого початку виражені в її передумовах, в процесі історичного розвитку розвинулися в форму держави.

З часом в формі держави втілюється природа і організація публічної влади, системи установ, які керують суспільством. Це означає, що форма держави – це складне соціальне явище, яке дає можливість визначити характер існування і напрями розвитку держави, властивості її устрою, правління та режиму. Вивчення держави з точки зору її форми дає можливість відтворити зовнішній вираз та порядок побудови держави, її внутрішню структуру та складові елементи, основні способи встановлення і здійснення державної влади [7, с. 46].

У зв'язку із зазначеним варто погодитися з думкою російського правознавця М. Марченка, що, розглядаючи поняття форми держави, так само як і її різноманітні сторони та аспекти, необхідно виходити, перш за все, з того, що форма: 1) є однією з найбільш важливих складових частин, проявів та атрибутів держави; 2) не існує сама по собі, тобто поза взаємозв'язком з іншими складовими частинами, атрибутами держави. Зокрема, форма держави завжди має безпосередній зв'язок з сутністю та змістом держави, виступає в якості виразника цієї сутності та змісту [8, с. 211-212].

Слід також зауважити, що форма держави, так само як і його сутність і зміст, ніколи не залишалася раз і назавжди незмінною. Говорячи про форму держави як таку, варто також зазначити, що навіть і в умовах сьогодення вона розуміється та тлумачиться неоднаково різними вченими.

Так, А. Головістікова та Ю. Дмитрієв визначають поняття «форма держави» як спосіб організації та здійснення політичної влади [9, с. 821]; професор О. Скакун визначає форму держави як систему форм інституційної, територіальної і політичної організації та здійснення державної влади в країні [10, с. 140]. Під формою держави в сучасній літературі також розуміють комплексний інститут державності, що обумовлений, перш за все, але не виключно, соціальним змістом держави, тобто організаційно-функціональну структуру державності, яка виражає спосіб ор-

ганізації та здійснення державної влади в сукупності всіх її проявів, а також методи прямого та зворотного зв'язку влади з населенням [11, с. 129].

Крім цього, під формою держави розуміють також «сукупність способів (сторін) організації, влаштування і реалізації державної влади» [12, с. 95]; «одну з найважливіших складових частин, проявів і атрибутів держави, що існує у взаємозалежності з іншими складовими частинами, атрибутами держави» [13, с. 174]; «сукупність органів держави і конкретні способи їх зв'язку між собою та населенням в процесі здійснення функцій держави» [14, с. 70].

У вітчизняній науці учені небезпідставно вважають, що форма держави – це сукупність її основних ознак, що сформувалися під впливом різноманітних об'єктивних та суб'єктивних причин, які дозволяють відмежувати одну державу від іншої.

Загальновідомо, що будь-яка дефініція (поняття) в науці відображає певний ряд явищ, процесів, їх стійкі зв'язки, суттєві ознаки. В чому ж полягає пізнавальний зміст поняття «форма держави»?

Перш за все, поняття «форма держави» дозволяє розглядати державу як систему, цілісність, що складається з окремих елементів, залежних один від одного і які вказують на те, ким і як формується державна влада, як вона розподіляється на території держави і якими методами здійснюється. Від того, як організована державна влада, на які засоби (авторитет, переконання чи насильство) вона спирається, багато в чому залежить її ефективність.

По-друге, форма держави є поняттям, яке виявляє організацію державної влади з різних сторін. Воно, зокрема, вказує на суб'єкт влади, тобто на носія влади. Цим носієм влади виступає держава в особі своїх органів. Крім того, воно виявляє порядок утворення органів законодавчої, виконавчої та судової влад. Поряд з цим, поняття «форма держави» визначає, як і між ким влада розподілена на території держави, а також вказує на методи її реалізації. Отже, форма держави являє собою організацію державної влади, що виражена у формі правління, формі державного устрою і формі політичного режиму.

По-третє, вказані три властивості форми держави взаємозв'язані і взаємозалежні, оскільки складають органічну єдність і є трьома сторонами єдиної форми держави, яка приймає кожного разу конкретно-історичний вигляд [15, с. 28-29; 16, с. 52-76; 17, с. 10].

Провідна роль серед вказаних елементів форми держави, на наш погляд, належить саме політичному режиму, оскільки будь-які зміни в засобах і методах реалізації державної влади відображаються, як на формі правління, так і на формі державного устрою. При цьому, безумовно, не можна відкидати і зворотній вплив двох останніх факторів на політичний режим.

У загальній теорії держави і права не існує єдиного підходу до визначення поняття і змісту (складових елементів) форми держави. Форма держави в усіх її проявах (форма правління, форма державного устрою чи політичний режим) завжди має безпосередній зв'язок з державною владою, яка розглядається не в абстрактному вигляді як сукупність її загальних, родових ознак і рис, а в її конкретному, соціально-класовому вигляді і прояві. Тому, при аналізі поняття форм тієї чи іншої держави, певну модель організації влади співвідносять з певним типом держави, певним соціально-класовим устроєм. А це означає, що загальну характеристику держави, її родових ознак необхідно поєднувати з конкретним типом держави, що має визначений соціально-класовий зміст. За таких умов, кожна з форм держави має свою значну політико-практичну вагу, коли вона розглядається та вивчається стосовно певних часових та просторових вимірів абсолютно визначеного типу держави [18, с. 9; 19, с. 27-47; 20, с. 9-90; 21, с. 25-88].

Форма держави – це її устрій, який виявляється в характері політичних взаємовідносин між людьми, між

людьми і державою, в способах організації вищих органів державної влади (форма правління) та в адміністративно-територіальному поділі держави (форма державного устрою). Тому можна з впевненістю говорити про те, що форма держави відображає єдність, взаємозв'язок та взаємообумовленість поєднаних у ній елементів, в результаті чого народжується нова якість, не властива жодній із цих окремо взятих складових частин.

Як зазначає С. Комаров, в наш час питання про форму держави стає дедалі важливішим. Форма держави повинна забезпечувати різним прошаркам суспільства можливість активно приймати участь в управлінні державою, створювати умови для розвитку творчих здібностей народу тощо [22, с. 66].

Значення форми держави в сучасних українських реаліях зросло, зокрема, з часу проголошення державного суверенітету України, закріплення демократичного принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Тому правовий вираз принципів організації держави має величезне практичне значення, оскільки структура (форма правління, форма державного устрою) і методи здійснення державної влади (політичний режим) юридично закріплені в Конституції та інших законодавчих актах.

Досліджуючи інститут держави, варто зазначити, що він пройшов великий історичний шлях свого розвитку (приблизно 5 тисяч років). Природно, що за цей період він набув нових властивостей, певним чином удосконалювався; його сутність зазнавала змін відповідно до змін економічних, політичних, ідеологічних умов життєдіяльності суспільства.

У сучасній юридичній літературі справедливо підкреслюється, що роль та значення форми держави не можна применшувати, оскільки проблема форми держави має не тільки теоретичне, але й першочергове практичне значення. Від того, як організована і як реалізовується державна влада безпосередньо залежить ефективність державного управління, його дієвість, престиж та стабільність уряду, стан законності і правопорядку в державі.

На теперішній час в юридичній літературі існують різні думки щодо змісту категорії «форма держави». Традиційно сучасні вчені під формою держави розуміють організацію політичної влади в державі, взятую в єдності трьох її основних елементів або сторін: форми державного правління, форми державного устрою та політичного режиму [23, с. 67; 10, с. 140]. Водночас при висвітленні даного питання, на нашу думку, неодмінно потрібно враховувати їх динамічну мінливість та чутливу реакцію на зміни в соціально-економічній структурі суспільства. Це пов'язано, зокрема, з тим, що конкретна форма держави визначається історичним типом держави та залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів, серед яких варто назвати: 1) рівень соціально-економічного розвитку суспільства; 2) співвідношення класових сил; 3) історико-національні та культурні традиції народу; 4) міжнародна обстановка тощо [24, с. 72].

Оскільки держава являє собою постійно функціонуючу політичну організацію, її форма пов'язана з певним видом держави, як особливого явища, що являє діалектичну єдність змісту і форми.

Ознаки, які у своїй сукупності розкривають сутність категорії «форма держави», об'єднані в групи, які характеризують її складові частини, а саме:

1) ознаки, що характеризують способи організації державної влади, включаючи порядок її утворення. Сукупність цих ознак дає підставу говорити про форму державного правління;

2) ознаки, що характеризують сукупність способів організації державної влади з урахуванням внутрішнього поділу держави на частини (в межах її території), взаємодію державних органів і її частин між собою. Ця сукупність ознак розкриває форму державного устрою;

3) ознаки, які розкривають сукупність засобів і методів здійснення державної влади, характеризують державно-правовий (політичний) режим [25, с. 39-45].

Всі ці структурні частини форми держави складають органічну єдність. Потрібно зазначити, що це – не три форми держави, а три аспекти єдиної форми держави, які в кожному конкретному випадку мають свої особливості. Однак, на нашу думку, варто погодитися з думкою М. Кельмана та О. Мурашина, які вважають що саме політичний (державний) режим справляє суттєвий вплив на дві інші складові форми держави, оскільки будь-які зміни в методах здійснення державної влади в тому чи іншому напрямку неминуче певним чином відображаються на формі правління, а також на формі державного устрою [26, с. 99].

Таким чином, форма держави – це порядок організації і функціонування державної влади відносно форми правління, форми державно-територіального устрою та форми політичного режиму.

Форма держави завжди має відповідне правове закріплення. Тому всі її складові елементи (форма правління, форма державний устрою, політичний режим) фіксуються в конституції, законах та підзаконних актах, однак, слід мати на увазі, що, як зазначають М. Кельман та О. Мурашин, зміст правових настанов не завжди відповідає дійсному характеру існуючих відносин [26, с. 99].

З появою в другій половині XVII століття в ряді західноєвропейських країн громадянського суспільства, тобто автономної від держави сфери взаємодії вільних індивідів, що реалізують свої повсякденні інтереси без втручання держави, поняття «форма правління» стає недостатнім, щоб виразити характер політичної влади. Справа в тому, що на політичній арені поряд з державою в особі монарха, парламенту, суддів з'явилися політичні партії, покликані виражати різнобічні інтереси громадянського суспільства, в першу чергу, буржуазії, яка зароджувалася. Після буржуазних революцій XVII-XVIII століть, формування державної влади перестає бути справою обраної меншості (звичай вищих станів духовенства і дворянства) і засновуватися на динамічному принципі, а стає предметом гострої боротьби політичних партій на виборах. Приналежність влади тій чи іншій партії означає використання державної влади в інтересах тих соціальних груп, які підтримали на виборах партію, що перемогла [27, с. 259-265].

Отже, тепер у характеристиці форми держави визначальними є не спосіб її організації, а засоби і методи управління населенням з боку влади, пануючі форми ідеології, тип політичної культури, характер політичних відносин, які виникають між суб'єктами політики і можуть набувати форму конфлікту чи консенсусу. Іншими словами, «форма держави» трактується максимально широко через поняття «політичний режим» [28, с. 154-155].

У вітчизняній юридичній літературі протягом радянського періоду формі держави (згідно марксистської концепції) належала другорядна роль, оскільки домінуючим, визначальним фактором держави виступав її соціальний, а точніше, класовий зміст. Сучасні умови модернізації держав, і, зокрема, пошуки в українському суспільстві ефективної організації державної влади, обумовили зростання усвідомлення важливості та виключної значущості так званої політико-правової форми держави. Це пояснює реформування інститутів державної влади, яке обумовило і наявність різних підходів до проблеми форми держави та її інтерпретації.

В юридичній літературі не існує єдиної точки зору щодо визначення поняття «форма держави». В західній науці, наприклад, як зазначає К. Арановський, цілісне поняття «форма держави» відсутнє.

В цьому контексті, особливий науковий інтерес представляють різні підходи до визначення поняття форма держави вчених країн радянського та пострадянського періоду. Так, поняття форма держави розглядається ними

як в широкому, так і у вузькому значенні; розрізняється зовнішня та внутрішня її форма, динамічна та статична сторони тощо.

Проте, не дивлячись на певні категоріально-методологічні відмінності, на нашу думку, форму держави все ж можна і потрібно визначити як організацію державної влади у єдності саме трьох її елементів: форми правління, форми державного устрою та політичного режиму. При цьому під формою правління слід розуміти організацію верховної влади держави, що характеризується її джерелами, взаємовідносинами органів між собою та з населенням. Під формою державного устрою розуміють адміністративно-територіальну організацію державного апарату, співвідношення територіальних частин держави і їх органів з державою в цілому. Під політичним режимом розуміють конкретний прояв державної організації, що виражається в стані і характері демократії і політичної свободи в державі, чи сукупність способів і методів здійснення диктатури політичних сил, що знаходяться при владі [29, с. 47].

Отже, поняття «форма держави» дозволяє розглядати державу, як певну цілісну систему, устрій, що складається з окремих елементів, які залежать один від одного та вказують на порядок формування державної влади, тобто на те, як саме вона розподіляється на території держави і якими методами здійснюється. Крім цього, форма держави розкриває організацію державної влади з різних сторін, вказуючи на носія влади – тобто суб'єкта влади, яким виступає держава в особі своїх органів. Також, форма держави виявляє порядок утворення органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади; порядок розподілу влади на території держави і вказує на методи її реалізації.

Таким чином, форма держави являє собою організацію державної влади, що виражена у формі правління, формі державного устрою і формі політичного режиму. Вказані три властивості форми держави складають органічну єдність, оскільки є трьома сторонами єдиної форми держави, яка приймає кожного разу конкретно-історичний вигляд. Вони взаємозв'язані і взаємозалежні.

Політичний режим як елемент форми держави впливає на її форму. Вказаний вплив є багатоаспектним, оскільки

він проявляється в тому, що:

1) конкретні форми держави завжди взаємопов'язані з певними політичними режимами;

2) політичний режим показує дійсний зміст тієї чи іншої форми держави (так, за формою державного устрою, наприклад, колишній СРСР і США – федеративні держави, однак, СРСР, як федерація, мало чим відрізнявся від жорсткої централізованої держави; за формою державного правління Німеччина – республіка, Великобританія – монархія, а за формою політичного режиму ці дві держави є демократичними);

3) політичний режим, як один із елементів форми держави, обумовлює також інші характеристики державного устрою, в першу чергу, здійснюючи вплив на форму правління. Він віднесений до функціональних аспектів політичної системи суспільства, в наслідок чого, є одним із найважливіших характеристик форми держави. Політичний режим забезпечує стабільність та певну впорядкованість політико-публічної державної влади; керує суб'єктів політики, прийнятну (допустиму) для влади динаміку та направленість політичних відносин тощо [30, с. 129].

Будь-які зміни, що відбуваються в сутності держави певного типу, перш за все, відображаються на її політичному режимі. Оскільки в категорії «політичний режим» досить повно відображається сутність держави (найбільш характерне, значуще в ній, що визначає її зміст, соціальне призначення та функціонування), його можна вважати відносно автономним елементом форми держави, який суттєво може впливати на форму державного правління і форму державного устрою.

На сучасному етапі розвитку України питання про форму держави набуває особливого значення, адже воно стосується найважливіших аспектів організації і діяльності молодого суверенної держави. Тому правильне розуміння основних теоретичних положень, що базуються на світовому досвіді державно-правового будівництва, застосування їх відповідно до конкретних умов і національних традицій, сприятиме створенню життєздатної форми Української держави, яка стане одним із гарантів прогресивного розвитку і розквіту всього суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Теория государства и права : учебник / Под ред. Спиридонова Л. И. – М. : Юридическая литература. – 1994. – 217 с.
2. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. та інші ; За ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
3. Проблеми реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні: монографія / Кол. Авторів ; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. – К. : ТОВ «Юридична думка», 2007. – 424 с.
4. Бачило И. Л. Факторы, влияющие на государственность // Государство и право. – 1993. – № 7. – С. 21–29.
5. Купрієнко Б. Політична система суспільства та держави. Демократизація українського суспільства і права: Матеріали студентської науково-практичної конференції (19 травня 2000 р.). – К. : 2000. – С. 64–67.
6. Чиркин В. Е. Три ипостаси государства // Государство и право. – 1993. – № 8. – С. 107–115.
7. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. та інші ; За ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
8. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права : учеб. : в 2 т. Т. 1. Государство / М. Н. Марченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 752 с.
9. Головистикова А. Н., Дмитриев А. Ю. Проблемы теории государства и права : учебник. – М. : Изд-во Эскмо, 2005. – 832 с.
10. Скакун О. Ф. Теорія права та держави : підручник. – 2-ге вид. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
11. Чиркин В. Е. Государствоведение: Учебник / 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юристъ, 2000. – 384 с.
12. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права. – СПб. : Питер, 2003. – 576 с.
13. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права. – М. : «Проспект», 2001. – 756 с.
14. Сырых В. М. Теория государства и права. – М. : «Юстинформ», 2004. – 703 с.
15. Бачило И. Л. Факторы, влияющие на государственность // Государство и право. – 1993. – № 7. – С. 21–29.
16. Борисов В. К. Теория политической системы. – М. : Знание, 1990. – 352 с.
17. Чиркин В. Е. Переходное постсоциалистическое государство: содержание и форма // Государство и право. – 1997. – № 1. – С. 4–11.
18. Бабенко А. Н. Правовые ценности и государственная власть // Академический юридический журнал. – 2007. – № 3 (29). – С. 4–10.
19. Бондарь Н. С. Гражданин и публичная власть: Конституционное обеспечение прав и свобод в местном самоуправлении : учебное пособие. – М. : ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. – 352 с.
20. Добролюбов А. И. Государственная власть как техническая система: О трёх великих социальных изобретениях человечества. – 2-е изд. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 240 с.
21. Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ. – М. : РОССПЭН, 2001. – 384 с.
22. Комаров С. А. Общая теория государства и права. – СПб. : «Питер», 2004. – 510 с.

23. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права. – СПб.: Питер, 2003. – 576 с.
24. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права : учебник. – 3-е изд. – М. : Изд-во «Дело» АНХ, 2009. – 528 с.
25. Чиркин В. Е. Сравнительное государственное устройство : учеб. пособие. – М. : Норма, ИНФРА-М, 2011. – 448 с.
26. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
27. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн. – Тернопіль : «Астон», 2003.–431 с.
28. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия // Социологические исследования. – 1994. – № 6. – С. 147–155.
29. Рожков Л. Н. Принципы и методы типологии государства и права. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1984. – 398 с.
30. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 703 с.

УДК 340. +347.121.2

ЖИТЛОВІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ HOUSING RIGHTS AND DUTIES OF CITIZENS: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

Юрчак І.Р.,

*викладач кафедри філософії та політології
Львівського державного університету внутрішніх справ*

У даній статті проаналізовано взаємозв'язок між правом особи на житло та обов'язком інших фізичних, юридичних осіб, державних органів щодо створення відповідних умов, для здійснення охорони, захисту та реалізації цього права. Адже потреба людини у житлі виникає з моменту її народження, зберігається протягом усього життя і припиняється після смерті. Також наведено погляди вчених-правників на проблему забезпечення людини житлом, здійснення захисту права на недоторканність житла та обмеження такого права. Проаналізовано шляхи та причини виникнення проблеми незабезпечення людей житлом, втрати останніми житла, а також зазначено про вагомість впливу громадянської думки на вирішення зазначених проблемних питань.

Ключові слова: право на житло, житло, недоторканність житла, примусове позбавлення житла, охорона житла, житловий фонд, обмеження права на житло, обшук житла, захист житла, житлові умови.

В данной статье проанализирована взаимосвязь между правом человека на жилье и обязанностью других физических, юридических лиц, государственных органов по созданию соответствующих условий, для осуществления охраны, защиты и реализации этого права. Ведь потребность человека в жилье возникает с момента его рождения, сохраняется на всю жизнь и прекращается после смерти. Также приведены взгляды ученых-юристов на проблему обеспечения человека жильем, осуществления защиты права на неприкосновенность жилища и ограничения такого права. Проанализированы пути и причины возникновения проблемы необеспечения людей жильем, потери последними жилья, а также указано о весомости влияния гражданской мысли на решения указанных проблемных вопросов.

Ключевые слова: право на жилье, жилье, неприкосновенность жилища, принудительное лишение жилья, охрана жилья, жилищный фонд, ограничения права на жилье, обыск жилья, защита жилья, жилищные условия.

This article analyzes the relationship between the human right to housing, and the responsibility of other individuals, legal entities, state agencies to create appropriate conditions for the implementation of conservation, protection and realization of this right. After all, the person needs for shelter there from the moment of her birth, remains for life and ends in death. We also present the views of legal experts on the problem of providing people with housing, protection of the right to privacy of the home and limits of the right. This article also analyzes the ways and reasons for failure of people's housing problems, the loss of there housing and also indicated an important influence on the civil thoughts to solve these problematic issues.

Key words: the right to housing, housing, forced confinement housing, housing security, residential base, restrictions on the right to housing, housing search, protection of housing, conditions for housing.

Постановка проблеми. З моменту здобуття Україною незалежності визначальним напрямком державної політики було й залишається забезпечення прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. Створення ефективного механізму забезпечення декларованих прав і свобод людини передбачає формування нових поглядів на взаємовідносини особи, суспільства і держави, формування багатьох сфер життєдіяльності людини, в тому числі і забезпечення права на житло. При цьому варто зазначити, що одним із найменш досліджених у теоретико-правовій доктрині залишається право особи на недоторканність житла. Означені обставини обумовлюють потребу в поглибленому дослідженні юридичної природи, змісту, гарантій, та форм обмеження права на недоторканність житла в Україні. Особливу актуальність ця тематика має для оптимізації судової практики та правоохоронної діяльності, оскільки саме суди та правоохоронні органи найбільш часто виступають в якості суб'єктів публічної влади, які безпосередньо захищають чи, навпаки, обмежують право особи на недоторканність житла. Адже задоволення потреби людини в житлі – дуже важливе соціальне завдання. Забезпеченість громадян певної країни житлом є одним з найконкретніших показників добробуту всього народу.

Стан дослідження проблеми. Проблематику вивчення питання права людини на житло, його забезпечення, обмеження надзвичайно багато вчених-науковців, серед

яких М. О. Баймуратова, М. М. Воронова, А. М. Колодій, В. В. Кравченко, П. М. Любченко, Є. О. Мічуріна, О. В. Марцеляк, О. Ю. Олійник, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабинович, О. Ф. Скакун, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, Е. А. Вологіна, А. П. Горшеньова, В. Є. Гулієва, О. Є. Кутафіна, М. І. Матузова, В. С. Нерсисянц, Ф. М. Рудинський, П. Ю. Тюріна, І. Є. Фарбер. У своїх працях науковці намагаються знайти відповіді на запитання, що ж включає у себе таке поняття, як право на житло, право на користування та розпорядження житлом, які наслідки можуть настати у випадку примусового позбавлення людини житла та за яких обставин таке право людини можна обмежити.

Метою статті є вироблення цілісної концепції права особи на недоторканність житла, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення його правової регламентації, а також виявлення прогалин, що мають місце у нормативно-правовому регулюванні цього питання.

Виклад основних положень. Виникнення та розвиток права людини на житло та його недоторканність є тривалим процесом, якому передували певні обставини, що формували відповідні традиції розвитку суспільних відносин. Становлення права особи на недоторканність житла в нашій державі безперечно пов'язане з відповідними процесами не лише на території України а й в усьому світі. Для реалізації та захисту права людини на житло звичайно ж необхідне його законодавче визначення, закріплення та